دەروازەیەک بۆ ناسینی کاوێساغای نەمر

جلال ملا حسن خۆشناو

- بنەماڵە -

.. ئەحمەد هەرکی خواڵێخۆش بوو باوکی کاوێساغا بوو، لە تیرەی (ماڵەبی)یە کەتیرەیەکە لە لقی (سیدان)ە، ئەو خێڵەو لە زستاناندا لە ناوچە دەشتایەکانی رۆژهەڵاتی (مووسل)و گوندی (شێخکان) جێنشین دەبوون. ئەحمەد هەرکی دوای مردنی دوو کوڕی لە پاش بەجێ دەمێنێت یەکیان ناوی (کاک وەیس)ەو تەمەنی (10) دە ساڵان بووە ئەویتریان کە لە کاک وەیس بچووکتر بوو ناوی (کنۆ) بووە.

(لەیلێ)ی خێزانی ئەحمەد هەرکی ماڵەکەی بارکردووەو گوندی (شێخکان)ی بەجێ هێشتووەو ڕووی کردۆتە هۆبە هەرکیەکانی ناوچەی سۆران، بۆ لای (خانەمیر) کە خوشکی ئەحمەد هەرکی لەلا بووە ناوی (بسکێ) بووە، ئەو کاتە خانەمیر لەگەڵ خێڵەکەی بەرەو کوێستانەکان کەوتبووە رێ و لە هەواری (کونەمار) هۆبەکەیان هەڵدابوو لە نزیک ناوچەی (دیانە).

لەیلێ رەشماڵەکەی لە رۆخ ماڵی خانەمیری هەڵداو زۆری نەخایاند هەر لەوێ (کنۆ)ی برای کاک وەیس مرد، بەڵام کاک وەیس و لەیلێ مانەوە.

هەروەها کورەزاو پوورزای کاک وەیسیش (دەروێش چەلەبی) کە بە (شێنە) بەناو بانگ بوو لەگەڵ خوشکی (دەروێش فاتیمە) ناوچەی بادینان بەجێ دێڵن و بەرەو هەرکیەکانی ناوچەی سۆران دەکەونەرێ و لە یەکێک لە کوێستانەکان دەبنە دراوسێی لەیلێ و خانەمیر.

- کاوێساغا -

کاوێس ئاغای هونەرمەندی کورد، ناوی (کاک وەیس)ە کوری ئەحمەدی کوری جەمیل کوری کانەبی (کانۆ)یە لە خێڵی هەرکییەو لەتیرەی (ماڵەبی)یە.

لە ساڵی 1889 دا کاوێساغا لە کوێستانی (چارچەلی) هەرکیان لەدایک دەبێت.

کاوێساغا هەر لە منداڵییەوە پەروەردەی ئاووهەوای خۆش و سازگاری کوێستانە دڵرفێنەکانی کوردستان بووە، وەک (تەرگەوەر، مەرگەوەردەشتەبێل، دەشتی براندیز، چارچەلی هەرکیان، هەوار خاتون، هەوار مامز، مێرگە میرو مێرگەزەر) کە وەک بەهەشتێکی سەر رووی زەمینن.

کاوێساغا بە دەنگی شالوورو قاسپەی کەوی دەم کەویە بەفرەکان گوێی کراوەتەوە سۆزو هەست و ئەڤینی بزڤتییە لەگەڵ باعەباعی بەرخۆڵەو شمشاڵی (کاکەی) شوان و لەگەڵ ئاوازی شەنگەبێریان کە تێکەڵ بەناو کەژ و کێوە سەرکەشەکانی کوردستان دەبوون، دەنگی دەدایەوەو دەبوو بە جوانترین سیمفۆنیا.

لە پاییزێکی درەنگدا کاوێساغا لەگەڵ خێڵەکەی کوێستانەکانیان بەجێ دەهێشت و بەرەو گەرمێن دەهاتنەوە خوارێ، تا دەگەیشتنە پاوانەکانیان لە دەورو بەری ناوچەی پیرمام و دەشتی زرارەتی و لە گوندەکانی (هەرشەم، میر ئاخور، خاڵوان، رەشوان، زیارەت، دە. بەندی سەیدی، قەفەریان، قەپەکیان، دێرێ، کودەریان، هەبابان، گەرو دەلالان) جێنشین دەبوون، بۆ لەوەڕاندنی مەڕو ماڵاتیان لە زستاناندا.

کاوێساغا پاش مردنی (لەیلێ)ی دایکی دەچێتە لای (ئەحمەد خانی هەرکی). ئەحمەدخان لەبەر ئازایی و زیرەکی و راپەراندنی ئیشوکاری ناوماڵیان زۆر خۆشی دەویست، لەپاشان ـ دەبێتە شوانی ئەحمەد خانی هەرکی، بەدەم شوانییەوە بۆ دڵ خۆش کردن و دامرکاندنەوەی ژان و ئازارو کەف و کوڵی ناو دڵ و دەروونی لاووک دەکات بە هۆگری خۆی تا خەم و دەردو پەژارەو داخی دڵی پێ دابمرکێنێت، دوا بە دوای شوانی دەبێتە چەک هەڵگری ئەحمەدخانی هەرکی لەبەر مێرانیی و نیشان پێکاندن.

کاوێساغا تا ساڵی 1915 لەگەڵ خێڵەکەی کوێستان و گەرمیانی کردووە لە پاشاندا خۆیو پوورزاکەی دەروێش فاتیمە لەگەڵ (تاهیر ئاغای هەرکی) دێتە شاری رواندوز لە ماڵی (حاجی نەورۆز ئەفەندی) مێوان دەبن، (چونکە ماڵی حاجی نەورۆز ماڵێکی خانەدان بوون و هەروەها پەیوەندییەکی پتەو لە نێوان سەرۆکەکانی هەرکیو حاجی نەورۆز ئەفەندیدا هەبووە، هەرکییەکان کە بەرەو کوێستان دەچوون سەریان لە ماڵی حاجی نەورۆز دەداو هەروا لە گەڕانەو شیاندا بۆ گەرمێن هەر لەو ماڵەدا دەبوون بە میوان.

ئەوەی ئاشکراش بێت خێزانی حاجی نەورۆز خزمایەتی لەگەڵ هەرکیەکاندا هەبووە). کە شەو دادەهات تا هیر ئاغا داوای لە کاویساغا دەکرد تا لاوکیان بۆ بڵێ، کاوێسیش تا درەنگی شەو دەستی بە لاوك گوتن دەکرد، حاجی نەورۆز شەیدای دەنگ و ئاوازی کاوێساغا دەبێت و بە جارێ کاری تێدەکات بۆیە داوا لە تاهیر ئاغا دەکات کە کاوێس ڕازی بکات و لەلای بمێنێتەوە.

تاهیر ئاغا بە کاوێس و دەروێش فاتیمە دەسەلمێنێ کە لەلای حاجی نەورۆز بمێننەوە، کاوێساغا ڕەزامەندی خۆی پیشان دەداو لەگەڵ دەروێش فاتیمە لە ماڵی حاجی نەورۆز دەمێننەوە بەم جۆرە کاوێساغا واز لە ژیانی کۆچەرایەتی دێنێ.

کاوێساغا ئەو ماوەیەی لە ڕواندز بووە زۆر هات و چۆی دیوەخانەی نوری باویل ئاغای کردووە چونکە نووری باویل ئاغا دۆستی (محمدی حاجی نەورۆز) بووەو یەکتریان زۆر خۆش ویستووە. بەم شێوەیە پەیوەندیو خۆشەویستی لە نێوان کاوێساغاو نووری باویل ئاغای ڕواندزی پەیدابووەو دەنگ و ئاوازی کاری کردۆتە سەر نووری باویل ئاغاو شەوان کۆڕی دیوەخانی بەلاوکەکانی بۆ جۆش داوە، هەر بۆیەش بە دڵ وگیان یارمەتی کاوێساغای داوە.

کە شەڕی یەکەمی جیهان دەستی پێکرد عرووسەکانی قەیسەری هێرش بۆ سەر ڕواندز دەهێنن و ئابلۆقەی دەدەن خەڵکی ڕواندز تا لە توانایاندا بووە ڕوو بە ڕووی هێرشی عرووسەکانی قەیسەری ڕاوەستاون بەڵام لە دوایی دا لە 13ی مانگی مایسی ساڵی 1916 شاری ڕواندوز داگیر دەکەن و دەیسووتێنن و ئەوانەی ڕزگاریان دەبێت شار بەجێ دەهێڵن و دابەش دەبن بە سەر ئەو ناوچانەی لە جەنگ و هێرشی عرووسەکانی قەیسەری دوور بوون.

ماڵی حاجی نەورۆز لەگەڵ کاوێساغاش خۆیو پوورزاکەی دەروێش فاتیمە ڕواندز بەجێ دەهێڵن و دێنە شەقڵاوە.

میری عوسمانی فەرمان دەردەکات حاجی نەورۆز دەکاتە (مودیر ناحیە)ی شەقڵاوە. ئەویش کاوێساغا دەکات بە لێپرسراوی ئازووقەی عوسمانی لەگەڵ (حەسەن عەبدول قادری یاریو مجید لوول ئەحمەد) جەندرمەی عوسمانی بە زۆری دانەوێڵەو کەل وپەلی پێویستیان لە خەڵکی کوردستان دەستاند، ماڵ بە مالیان دەپشکنیو هەر جۆرە دانەوێڵەیەکیان بەرچاو بکەوتایە بە زۆری لێیان دەستاندن و لە (دێرە)ی دیانەکانی شەقلاوەیان ئەمبار دەکرد.

کاوێساغاشیان کردبووە لێپرسراوی ئەمبارەکە.

بەم جۆرە کاوێساغا بوو بە مووچەخۆری میری عوسمانی تا شەڕی یەکەمی جیهان کۆتایی هات.

کاوێس نەخوێندەوار بوو، بەلام حاجی نەورۆز فێری کرد کەچۆن لەکاتی وەرگرتنی ئازووقەو کەل وپەلدا ئیمزا بکات.

جەندرمەی عوسمانی شەوان دەرگای دێرەیان لەسەر کاوێس و هاوڕییەکانی دادەخست نەوەك ئازووقە بدەنە هەژارو لێقەوماوان.

کاوێس هەستی بەئازاری چەوساوەکان و بێ دەرتانان و لێقەوماوان دەکرد، لەگەڵ ئازاریان دەژیا، بۆیە ڕێگایەکی تایبەتی دۆزیبووەوە بۆ یارمەتیان، ئەو یارمەتی دانەش بەم جۆرە بوو، هەروەکوو (وەیردوێ جۆتیار) کە لەدیانەکانی شەقلاوەیە ئێستاش لەژیاندا ماوەو گێڕایەوەو گوتی:-

«کە شەو دادەهات بەنهێنی خۆمان دەگەیاندە بەر دەرگای دێرە بۆئەوەی کاوێس و هاوڕێیەکانی ئارد، برنج،

گەنم، جۆ، ساوار، نیسک ،نۆک) مان بدەنێ ئەویش لەکونی دەرگای دیرە کەوە بە هۆی (پشبێندێکەوە) کە سەرێکی بەدەست کاوێسەوە بوو، سەرەکەی ترمان لەناو هەمبانەکەدا دادەنا.

لەکاتێکدا کاوێس ئازووقەی ڕوودەکردە ناو کونی پشبێندەکە تا یەکسەر بچێتە نێوهەمبانەکەوە ،بەم جۆرە لوا ئازووقە لەجەندرمەی عوسمانی وەربگیریتەوە) هەروا وێردۆی جووتیار دەڵێ:ـ

(زۆرجار من بەم جۆرە ئازووقەم وەرگرتووە)

(پاش کۆتایی شەڕی یەکەمی جیهانیو دەرچوونی عرووسەکانی قەیسەری لەشاری ڕواندز پەیتا پەیتا خەڵکەکە بەرەو شارە خامۆشەکەیان گەڕانەوە. بەڵام کاوێس و پورزاکەی لەگەڵ حاجی نەورۆز نەگەڕانەوە.

لەپاشا کاوێس و پورزاکەی نیشتەجێ بوون.

کاوێساغاش پاش ئەوەی واز لە مووچەخۆری میری عوسمانی دێنێ دەبێتە دۆست و هاونیشنی (سلێمان بەگی کوڕی بایز بەگی) شەقڵاوە، سلێمان بەگیش زۆر خۆشی دەوێت و هەر لەخەڵکی شەقڵاوە ژنێکی بۆ دەهێنێ کە ناوی (هەمینەی محمود شریف)ە کە لە 22ی شوباتی 1982 لەشاری هەولێر کۆچی دوایی کردوە لەگۆڕستانی شەقڵاوەدا نێژراوە.

خێزانی کاوێس چل و شەش ساڵ پاش کاویساغا ژیاوە، بەڵام درویش فاتیمە لەگوندی (سپی گرە) شوو دەکات و کوڕێکی دەبێت کەناوی (عەبدول کەریم)ە کە ئێستا لە ژیاندا ماوە لەشەقڵاوە نیشتەجێیە. هەروا دەرویش فاتیمە دەنگ و ئاوازێکی زۆر خۆشی هەبووە هەردەم لەپرسەو مەولود خوێندنەوە بەدەف ستایشی ئاینیی گوتووە کۆڕی دانیشتوانانی خستوتە جۆش.

کاوێس هەردەم لەگەڵ سلێمان بەگدا لەدیوەخانەو گەڕان و هات وچۆدا بووەو بۆ سەردانی دەشتی هەریر زۆر جار بەسواری ئەسپ لەگەڵ یەکتردا بەرەو گوندی «سوور سوورە» دەچوون کە کاوێس سواری ئەسپ دەبوو بەرەو دەشتی هەریر دەستی دەکرد بە لاوك گوتن، دۆڵەکپەکانی دەهێنانەوە لەپاشدان بە هەمان شێوە دەگەڕانەوە تا لە ئەسپەکانیان دادەبەزین.

زۆر جار کە سلێمان بەگ دەچووە سەردانی سەرۆك خێل و برا گەورەکان، کاوێس وەك هەڤاڵ و هۆگرێکی گیانیبەگیانی لەگەڵیدا بوو، چونکە سلێمان بەگ سەردەمی لاویی پیاوێکی د..لتەر بوو هەروا شەیدای لاوك و حەیران بوو بەتایبەتی دەنگ و ئاوازی کاویساغا.

کاوێس زۆربەی ژیانی خۆی لە دیوەخانەکانی ئاغاو میرو سەرۆك هۆزەکانی کورد بردۆتە سەر شەوان کۆڕی دیوەخانەکانی بە ئاوازو دەنگ زوڵاڵەکەی گەرەم کردوەو جۆشیداوە.

کاوێس بۆ دیدەنی خێڵەکەی لە کوێستان و گەرمیان ناوەناوە سەری لێداون، لەو سەردانانە زۆر جار (ئەحمەدی سمایل بەگی شەقڵاوە)ی لەگەڵ خۆی بردووە چونکە زۆر دۆست و هۆگری کاوێساغا بووە.

جارێکیان کاوێس نیازی سەردانی هەرکیەکانی ناوچەی کۆیە دەکات بەڵام لەم سەردانە پەشیمان دەبێتەوەو بڕیاری سەردانی هەرکیەکانی ناوچەی پیرمام دەدات و دەکەوێتە ڕێ لەگەڵ خوا لێ خۆش بوو ئەحمەدی سمایل بەگ و لە گوندی میر ئاخور و هەرشەم و لەناو زۆمەکانی ناوچەکە میوان دەبێت. محمدی کوری کاوێساغا دەڵێ:ـ

«باوکم لەو دیدەنیە نەخۆش دەکەوێت بە ئەحمەدی سمایل بەگ دەڵێ:ـ تۆ بگەڕێوە شەقڵاوە من دەمێنمەوە تاکو چاك دەبمەوە ئەحمەدی سمایل بەگ دەگەڕێتەوە شەقلاوەو کاوێساغای باوکم نەخۆشی یەکەی زیاتر بەسەردا زاڵ دەبێت و گیانی پاکی کپ دەبێ و لە ڕۆژی چوار شەمەی مانگی ڕەشەمێی ساڵی 1936دا تەرمەکەی لە گۆڕستانی (هەرشەم) دەنێژرێت»

هەروەکو باس دەکرێت و دەگێرنەوە کاوێس پێش مردنی داوای بەفر دەکات، لەو کاتەشدا بەفر دەبارێت و هەندێ بەفری بۆ دێنن کە بیخوات، دوای بەفر خواردن، گیانی

پاکی دەردەچێت -

- کاوێسی لاڵ -

کاوێس لە کاتی گفتوگۆدا ووشەکانی زۆر بە زەحمەت بۆ دەهــات ئاخــافتنی پچڕپچڕ بە نیوەچڵی دەبڕیــوە بە پێچەوانەی ئەمانە هەمو، لە کاتی لاوك و بەستەو حەیران ووتندا زۆر ڕەوان و زمان پاراو بووە، هەرگیز زمانی نەگیراوەو ڕانەوەستاوە.

کاوێس کە مردوە، ڕیشی دان وماش بووەو کابراییەکی بە قەلافەت و بەژن درێــژ بــووە، چاوی چەپی تانەییەکی سپیی بچووکی لەسەر بووە، بە زۆری بەرگی خۆشناوەتی پۆشیوە، جار بە جاریش جل و بەرگی هۆزەکەی پۆشیوە کە س شاڵ وشەپکی پێ دەگوترێ.

- هۆی تێگیرانی کاوێس -

محەمەدی کوڕی کاوێساغا دەڵێ:-

«بــاوکـم دەی گیــڕایــەوەو دەیگــوت: لە سەردەمی هەرزەکاریمدا زستانێك ماڵمان لە کوردستانی ئێران مایەوەو بەرەو گەرمێن نەهاتین، ڕۆژێك باراشمان نەمابوو، دایکم پێی گوتم تا بچم بۆ ئاش، منیش ئەسپەکەم بارکردو چوومە گوندێکیتر کە ئاشی لێبوو، لەپاش ئەوەی گەنمەکەم لە ئاش کرد (هــاڕی) گەڕامــەوە، لە ڕێگــا خۆم و ئەسپــەکــەم کەوتینە ژێر ڕەنووە بەفرێك ئیتر بێهۆش کەوتم، کە هۆشم هاتەوە سەیرم کرد ئەسپەکەم لە دوور ڕاوەستاوە، منیش لە ڕەنــووە بەفــرەکــە ڕزگــارم بووە، وا دیــاربــوو ڕەنووە بەفرەکە بەتەواوی لوولی نەدابوین، بەرەوماڵ گەڕامەوە، «بەڵام ئەم کارەســاتــە سامنــاکــە بوو بە هۆی لاڵ بوون و تێگیرانم لە کاتی گفتو گۆکردندا».

- کاویساغای هونەرمەندو بوێژ -

کاوێســاغــای بلیمــەت و بەهــرەمــەندی، هونەرمەندێکی بەتــوانــاو هەڵکــەوتــوو و دڵ تەڕ بووە، لاوك و بەستەکانی بە شێــوەی دیــالکتی کرمــانجی ژووروو دای ڕشتــون و خێڵی هەرکی شعیوەی گفتو گۆیان بادینیە.

کاوێس بوێــژ بووەو بە شێــوەو زمــانی میللی فۆلکلۆری گۆرانییــەکــانی ووتــوە، هەرخــۆیو وشــەی جوان و بەپێــزو ڕەوانـــی بۆ گۆرانییــەکـــانـی، هەڵ بژاردووەو ئاوازی بۆ دانـــاون، وەك لاوکی (شێــخ مەحمــودی نەمــر، ملێکــۆ، ئیسماعیل خانی شکاك (سمکۆ) جەوێ، بیلمەز، نارێ، دۆتمام، سەگڤانۆ)...

کاویســاغــا هەرچــەنــدە نەخــوێنــدەوار بوو بەڵام کارامەو لێهــاتــوو بووە، توانیــویــەتی بەرێك وپێکی و بە شێوەییەکی وەســتــایــانــە بەســەرهــات و ڕووداو لە بەرگــی داستــانی شیعــریدا بکــات بە لاوك و جۆرەهــا کێشــەی گەلی کورد باس بکــات وەك: ڕامیاری، کۆمــەلایــەتــی، شەڕوشــۆڕ، سوارچــاکــی، ئازایــەتیو قارەمانیەتی سەرۆك خێل و پیاوماقووڵانی کورد.

گۆرانیــەکــانی کاوێس ڕەنــگ دانــەوەیێکی ژیــانی کۆچــەرایــەتیو کۆمــەڵگــای کوردەواری ئەو سەردەمە بە دیار دەدات لە پاڵ چەوســانــدنــەوەی میللەتی کورد لە لایــەن عەجــەمــەکــان و عوسمــانییەکان کە کاری لەم هونەرمەندە کردووەو هەستی میلیو نەتەوایەتی جولاندووەو جۆشیداوە.

ئەو سترانــانــە نرخێکی یەکجــار زۆری هەیە گەر بێتو لە بنــج وبنــاوانی بکــۆڵینــەوە لاپەرەییەکی شاردراوەی مێژووی گەلی کوردمــان بۆ ڕوون دەبێتــەوە کە مێــژ وونــووســەکــان دەتــوانن کەڵکی لێوەربگــرن بیکــەنــە سەرمــەشقێــك بۆ نووسینەکانیان، چونکە گۆرانی فۆلکلۆری کوردی بەتایبەتی (لاوك) ڕووداوە مێــژوویــەکــان بە دیــار دەخــات و ژیــانی کۆمــەڵــی کوردەواری لە خوو و ڕەوشت و گۆڕانـــدا دەست نیشان دەکات.

دەنگ و ئاوازو هەستی ناسك و هونەرو بەهرەی کاوێس لەنـــاو سازو ئاوازی کوردیدا مۆرکــێــکـــی تایبــەتیو ڕەســەنــایــەتــیــکی تەواوی کوردی پێــوە دیــارەو خۆی چەسپاندووە، چونکە لە جەرگەی کۆمەڵگای کوردەوارییەوە هەڵ قولاوە.

هەر ئەو دەنگ و ئاوازە لە شەقەی باڵ دەدەن و لە چیا

سەرکەشەکانی کوردستان بەرزتر دەبنەوە.

کاوێس گوێیــەکی مۆسیقـایی و شاعیـرانـەی هەبـووەو خاسیەت و (ڕێباز)ەتایبەتی و شێوەی کەسایەتی خۆی لەناو هەموو گۆرانیبێژانی کورد دیارە.

ئەو لاوك و بەستــەو حەیـرانــانـەی کاویس داینـاون و گوتــونیـــەتی گۆرانیبێـــژانی تـری کوردیش هەمـان ڕووداو کارەساتەکانی ئەو سەردەمانەیان بە لاوك گوتوە وەك:

(عەزیز ئاغای قەوان، حەمەدمەندۆئاغا، عەلی مەحمود پالانی، سەیدۆی گردەپانەیی، شەریفە شەڕویژن) بەڵام ئامـرازو گوتنیـان لەیـەکتری جیاوازە، هەریەکە تام و چێژی خۆی هەیــە، چونکــە هەر هونــەرمــەنــدێ بەدەنگیـــدا دەناسرێتەوە، لەم بوارەدا هەر یەکە خاوەن ڕێبازێکی تایبەتین.

- کاوێساغای نێچیروان -

کاوێساغا لە ناوچەی شەقلاوەدا نێچیروانێکی بەناوبانگ بوو، هەروا تفەنگچیەکی لێهاتوو بووە لە پێکاندنی نیشان و نێچیردا.

کاویس بۆ ڕاوی کێوی لەگــەڵ دۆست و هەڤـاڵـەکـانی بەتـایبـەتی خوالێ خۆش بوو (سـەید فەتاح سەید مەحمود) دەچووە چیای سەفین.

لەپاڵ ئەوەش توانایەکی وا قورمێنی هەبووە لە لاسایی کردنەوەی دەنگی نێریە کێوی بەتایبەتی لە وەرزی پاییزاندا کە بەفــرێکی کەم دەبــاری و پێی دەڵێن (کـەڕی نێـریـان) کاوێس لە حەشــارگــەیـەك خۆی حەشـار دەداو لاسـایی دەنگی نێــریــە کێــوی دەکــردەوە، ئیـدی مێـیـەی بزنـە کێوییەکان لە حەشارگەکە نزیك دەبوونەوە بەدوای دەنگی کاوێســاغــادا دەهــاتن، ئەویش بە ئاســانی نیشــانــەی لێدەگرتن و دەیکوشتن.

عزیز عەبدوللا شەرکانی گێرایەوەو گوتی!

(جـارێکیـان (خـدرئـاغـا)ی کەڵـەکین لەگـەڵ کۆمـەڵە سوارێك لە بلەی ژووری لەلایەن (حاجی شێخ کاکەمین) دەگەڕانەوە، کاوێس لەگەڵ (خدرئاغا)ی کەڵەکین دا دەبێ لە دۆڵی ئالانی و چاوی بە بزنە کێوێك دەکەوێ و دەڵێ ئاغا تەمـاشـاکـە!! نیشـانەی لێدەگرێ و دەی کوژێ، خدرئاغا تفەنگێکی جامبێزارو یەك ڕەختە فیشەکی خەڵات دەکات).

خوا لێ خۆش بووی باوکـم (مـەلاحـەســەن) بۆی گێـرامـەوەو گوتی: (جـارێکیـان کاوێســاغـا دەچێتـە چیای سەفین بۆ ڕاوی کێـوی لەوێـدا چاوی بە نێـرییـە کێوییێك دەکـەوێت کە لە، کاتێکـدا خەوتبـوو لێی نـزیـك دەبێتەوە، بەڵام نای کوژێت چونکە لەخەودا بووە، بۆیە لاوکێکی پێ هەڵ دەڵێ کە لاوکی (سـەگڤـانۆ)یە نێریە کێوییەکە بەو دەنگــە لە خەو ڕادەپــەڕی ڕادەکــات، ئەمیش نیشــانــەی لێدەگرێ و دەی کوژێت.

- کاوێس و چایخانەی عەلی فلەییح -

لە هەولێر گەلێك چایخانە هەبوون کە بەناو بانگترینیان ئەمانە بوون:-

چایخانەی (مەچکۆ).

ئەم چایخانانە مەڵبەندی هونەرمەندو گۆرانیبێژان بوون.

ئەوەی پەیوەندی بە باسەکەمانەوە هەیە چایخانەی عەلی فلەییحە.

عەلـی فلەییـــح لە سـاڵـی 1886دا لە شاری هەولێــر لەدایك بووە لە ساڵی 1946دا کۆچی دوایی کردووە.

لە ساڵانی 1920دا ئەو پیاوە چایخانەیێك لەژێر ئوتێلی (فەرەح) دەکاتەوە.

لەپاشا لەوێش دەگوێزێتەوە تەنیشت گەراجی (مووسل) کە ئیستاکە بووەتە کەبابخانەی قەڵات و کەبابخانەی هەولێر.

عەلی فلییح دۆستی هەرە نزیکی کاوێساغای هونەمەندو (سەعید قەساب) و پیرەی زڕ دۆشاو) بووە.

چایخانەی ئەم پیاوە هونەر دۆستە ناوبانگی لەناو شاری هەولێرو دەرەوەدا دەرکردبوو، گەورە پیاوان و ماقوڵانی شار، هەروا سەرۆك خێڵەکان کە دەهاتنە شار ڕوویان دەکردە ئەو

چایخانەیە هەر ئەو شوێنە مەڵبەندی گۆرانی‌بێژان بوو، لە هەموو لایەك، لاوك بێژ و حەیران بێژ دەهاتنە چایخانەکە چونکە خاوەنی زۆر رێزی لێ‌دەنان و یارمەتی دەدان سەرەرای ئەوەش حەزی لە لاوك و حەیرانی کوردی کردووە بەتایبەتی لاوك و حەیرانەکانی کاوێساغای نەمر.

ئەو چایخانەیە باشترین ئامۆژگاییەك بوو بۆ ئاوازی بەسۆزو گۆرانی رەسەنی کوردی، ئەو هونەرمەندانەی کە لەوێدا کۆدەبوونەوە، ئەمانە بوون!

(کاویساغا، علی مەحمود پالانی، عزیز ئاغا قەوان، حەمەد مەندو ئاغا، سەیدۆی گردەپانەیی، شەریفە شەرۆی ژن) ئەو هونەرمەندانە دەیان کردە (گەرە لاوژە) لەو ناوەدا.

عەلی فلەییحیش دەستەسرێکی بۆ رادەخست ئنجا سەرۆك خێڵ و ئاغاو پیاوە ماقوولانی شارو خەڵکی‌تری هەولێرو دەورو بەری کە ئامادە دەبوون و حەزیان لە گۆرانی‌و ئاوازی رەسەنی کوردی دەکرد، پەیتا ـ پەیتا پارەو پولیان دەخستە سەر دەستە سرەکە لەپاشدان عەلی پارەکەی دابەش دەکردە سەر ئەو گۆرانی بێژانەی کە ئامادەی گەرە لاوژەکە دەبوون.

گەلێ جاریش دانیشتوانی چایخانەکە پاداشتی تایبەتیان دەدا بەو گۆرانی‌بێژەی کە دەنگ و ئاوازەکەی هەستی دەجولاندن و کاری لێ‌دەکردن و لەگەڵ گیانیان تێکەڵ دەبوون.

بۆ ئەرشیفیش دەڵێین ئەو چایخانەیە تا ساڵی 1940 لە برەودا بووە.

کاویساغاو تۆمارکردنی گۆرانی‌یەکانی ـ

لە ساڵی 1930دا کاوێس ئارەزووی تۆمارکردنی گۆرانی‌یەکانی دەکات، لەبەر ئەو لەلایەن دۆست و هەڤاڵەکانی باسی چوونە بەغدا دەکات تا لە کۆمپانیاکان بەرهەمەکانی خۆی تۆمار بکات، بەڵام هاورێکانی وەك عەلی فلەییح و سەعید قەساب و پیرەی زر دۆشاوی لە جیاتی هان دانی، پێی دەڵێن کە نەچێت بۆ بەغدا چونکە لە گفتوەکۆکردندا سەرناکەوێ لەبەر لالی و تێگیران، بەڵام ئەم بریار دەداو بەرەو بەغدا دەچێت، لەوێدا روو دەکاتە کۆمپانیایەك، کەچی لەچاو پێ‌کەوتن و گفتو گۆدا سەرناکەوێت و پێی دەڵێن تۆ لالی دەنگت بە کەڵکی تۆمارکردن نایەت ئەویش بە دڵێکی شکاوەوە لە کۆمپانیایەکە دەردەچێت و لە چایخانەیەك نزیك کۆمپانیایەکە دادەنیشێت و دەست دەباتە بناگوێی لاوکی (گەنج خەلیل) دەڵێ هەرەك کەوی قەد پاڵ شاخەکان دەنگە زولاڵەکەی بەرز دەکاتەوە، ئەو ناوە دێنێتە گر، خەڵك لێی کۆدەبنەوەو لە کۆمپانیایەکە گوێیان لە دەنگە بە سۆزەکەی دەبێت و دێن بۆ لایو داوای لێبوردنی لێ‌دەکەن لەگەڵ خۆیاندا دووبارە دەیبەنەوە کۆمپانیایەکەو یەکەم قەوانی بۆ تۆمار دەکەن کە لاوکی (گەنج خەلیل) بووە هەر لەو قەوانەشدا دەڵێ: (لە چاوی عەلی فلەیح)!!!

لە کومپانیایەکە پارەیەکی باشی دەدەنی‌و یەك (عەبای بە کورك)ی خەلات دەکەن.

بەم جۆرە کاوێس دەست دەکات بە تۆمارکردنی لاوك و حەیران و بەستە لە کۆمپانیایەکاندا.

کاوێس لەم کۆمپانیانەدا گۆرانی‌یەکانی خۆی تۆمار کردووە.

1 ـ کۆمپانیای (نەعیم) بۆ تۆمارکردن.

2 ـ کۆمپانیای (نایف) بۆ تۆمارکردن.

3 ـ کۆمپانیای (بیزافۆن) بۆ تومارکردن.

لە کاتی تۆمارکردنی قەوان (ئەسکەندەر ساز) سازی بۆ لێداوە.

ـ گەشتەکانی کاوێساغا ـ

1 ـ سلێمانی!

ــــــــــ کاوێس زۆر جار چووەتە دەیدەنی شێخ مەحمودی نەمر لە سلێمانی‌و لە گوندی داری‌کەلی. لەوێندەر بە دەنگە زولاڵەکەی لاوکی بۆ شێخ مەحمود گوتوە، راوی لەگەڵ کردووە، کاوێس زۆر بەرێك و پێکی باسی شۆرشی گەلی کورد دەکات لەژێر فەرمانەدەی ئەو شێخە نەمرە، دژی ئیمپریالیزمی ئینگلیزی وەك دیارە

ئاگادارییەکی تەواویشی هەبووە لەو شۆڕشە مەزنە، هەروەکو جەنگاوەرێك کە لەناو جەنگەکەدا جەنگابێت، باسی شۆڕشەکەو باسی هاوپەیمانەکان دەکات، سەرباری باسی پاشگەزبوونەوەی سوێندخۆرەکانیش ڕوون دەکاتەوە، بەمەش ئاشکرا دەبێ کاوێساغا کە شارەزاییکی تەواوی لە شۆڕشەکەدا هەبووە.

شێخی نەمر کاوێسی زۆر خۆش ویستوە ڕێزی لێناوەو خەڵاتی کردووە، لەو خەڵاتانەی کە شێخ مەحموود پێش کەشی کاویساغای کردووە ئەسپێکی کحێلی چاك و تفەنگێکی جامبێزارو لەگەڵ دوو ڕەختە فیشەك و (40) لیرەی زێر.

2 ـ کوردستانی ئیران:

کاوێساغا زۆر جار بۆ دیدەنی ئیسماعیل خانی شکاك چووەتە کوردستانی ئیران، لەوێ لاوکی بۆ سمکۆ گوتووەو ئەویش خۆشی ویستووەو ڕێزی لێناوەو خەڵاتی کردووە، لە کاتی هاتنی ئیسماعیل خانی شکاك بۆ لای میرانی (قادربەگ) لە شەقڵاوە کاوێس پێشوازیی لێ کردووەو لەگەڵی هاتووەتە ناوچەی (دێرێ) بۆ دیدەنی سەرۆك خێڵەکانی هەرکی و گەردی ئینجا لەگەڵ سمایل خانی شکاك چووەتە دیدەنی شێخ مەحموودی نەمر لە سلێمانی.

بە لاوك کاوێس باسی دەکات کە چۆن عەجەمە ڕەگەزپەرستەکان بە پیلانێکی چەپەڵ ئەم قارەمانەیان لەناو برد.

جگە لەوە کاوێس زۆر جار لەگەڵ (حەمەدی کاکە عەودی) کە خەڵکی شەقلاوە بوو دەچوونە کوردستانی ئێران بۆ کڕینی (شەدە، پۆشی، دەسماڵ، خەنە، شاڵ، خامەك، خارا، پەستەك) لەپاش کڕینیان دەیان هێنایە شەقلاوەو دەیان فرۆشت.

3 ـ ناوچەی بیتوێن:

کاوێس زۆر جار چووەتە سەنگەسەرو قەلادزێو ڕانیە بۆ سەردانی سەرۆك خێڵەکان، لەشەوانەدا دیوەخانەکانی بەسۆزو ئاوازە دڵڕفێنەکەی جۆش داوە.

بەکر ئەیوب دەگێڕێتەوە دەڵێ:

لە ساڵی 1935دا ماڵمان لە ڕانیە بوو گوتیان کاوێس هاتووە بۆ ڕانیەو لە چایخانەی (عەلی شکاك)ە خەڵکی ڕانیە پیاو، ژن، کوڕوکچ ڕوویان کردبووە ئەو جێگەیە تا کاوێس ببینن و گوێیان لە دەنگ و ئاوازە بە سۆزەکەی بێت، منیش وەك ئەو خەڵکە چووم بۆ چایخانەکەو گوێم ڕاگرت لە گۆرانیەکانی کاوێس دوو شەوو دوو ڕۆژ خەڵکی ڕانیە لەگەڵ ئەو گۆرانیبێژە هونەرمەندە بردیانە سەر، لەپاشدان بووە مێوانی قایمقامی ڕانیە کە ئەو ساکە جەلال سائیب بوو، لە ماڵی قایمقام سەرۆك خێل و پیاوەماقوڵانی شار کۆدەبوونەوەو کاوێساغاش خۆشترین ئاهەنگی بۆ دەگێڕان ئیتر بۆ بەیانی نیشانەیان دادەنا هەرچی تفەنگ چی هەبوو دەهات بۆ شکاندنی ئارمانجەکە، ئەوەی سەیرو جێی سەرنج ڕاکێشان بوو، دەیان گووت کاوێس ئارمانجەکەی شکاند، لەدواییدا کاوێس لەلایەن گەورە پیاوەکانەوە خەڵات کرا.

لە یەکێك لە سەردانەکانی کاوێس بۆ ناوچەی بیتوێن (حەمەد مەندۆ ئاغای گۆرانیبێژی لەگەڵدا بووە.

4 ـ کوردستانی تورکیا!

کاوێس گەلێك جار چووەتە کوردستانی تورکیا بۆ کڕینی کەل وپەلی پێویستی سەرۆك خێڵ و ئاغاو میرەکان، لە دیدەنییەك لە کوردستانی تورکیا چاوی بە (ئەحمەد مەدحەت) ئەفەندی دەکەوێو پارەییەکی زۆری پێ‌دەبێ، جەندرمەی عوسمانی کە پێی دەزانن دەیگرن و پارەکەی لێ‌دەستێنن و بەندی دەکەن.

5 ـ ناوچەی بادینان:

کاویس زۆر جار سەری لە ناوچەی بادینان داوە بەتایبەتی چووەتە گوندی (جوجەرە) چونکە دۆستی (محەمەد جوجەری) لاوك بێژ بووە، سەرەڕای ئەوەش زۆر هۆگرو هەڤاڵی (حەسۆو حەمۆی) لاوك بێژ بووە، کە هەر دووکیان لە دانانی لاوك و هۆنراوە بەهرەمەندو بلیمەت بوون ،تاکو ئیستاش ناوبانگیان لە ناوچەی گۆران و لەناو خێڵی

هەرکیو زراریو شێخ بزینی هەر ماوە، ئەو دوو هونەرمەندە (واتـا حەسـۆ و حەمـۆ) خەڵکی جزیـرەی (بـۆتاتن) لەپاش تێکچونی فەرمانرەوایی بۆتان ئاوارەی ناوچەی گۆران بوون و لە گوندی (کەویلان)نیشتە جێ بوون.

ئەو دوو هونــەرمــەنــدە دەورێکی باڵایــان هەبـوە لە بڵاوکردنەوەی لاوك لە ناوچەی هەولێر.

حەسـۆو حەمـۆ زۆر هاتوچۆی گوندی (کەورگۆسکیان) کردوە کە مەڵــبــەنــدی لاوك گوتــن بوە، لە هونــراوە بەناوبانگەکانی حەسۆ و حەمۆ:-

1 - هۆنراوەی (مەئموور و کەرێ)

2 - هۆنراوەی (چاڵە گەنم)

3 - هۆنراوەی (شێوێ ماشێ) تەمەرێ مەلکۆ شانی).

5 - کۆیێ:

ــــــــــــ مامۆستا سەیفەدین سەعدی ئاغا دەڵێ (باوکم گێرایەوەو گوتی:-

گەلێ جار کاوێس هاتوەتە کۆیێو بە دەنگە زوڵاڵاکەی کۆڕی ئێمــەی بە ئاوازە خۆشــەکــانی جۆش داوە) هەروا سەعدی ئاغا گوتویەتی کە (زۆر جار چووەتە شەقڵاوە تاکو کاوێس لەگــەڵ خۆیـا بێنێتـە کۆیێ تا لاوك و جەبـرانیـان بۆ بڵێو چەند رۆژێ لەم شارە خۆشەویستە ماوەتەوە،

هەروا مامۆستا (باقی دروێش قادر)ی کۆیی دەڵێ:-

باپیـرم (سـۆفی خدر) گێـڕایـەوە گوتی: کاوێساغا گەلێ جار بۆ دیــدەنی من لە دەشتی کۆیــە هاتــوەتــە گونــدێ (پـێبــازۆك) چونکــە برادەرێکی خۆشــەویستی من بوو، بەتــایبــەتی لە ساڵی (1927) بە بۆنــەی لەدایـك بوونی دروێش قادری کوڕم کاوێس هاتە پێبازوك، شەو بە دەنگە خۆشە ئەفسوناویەکەی ئاسماتی پێبازۆکی هێنابووە لەرزین، هەروا بەیەکەوە راومان کردوەو نیشانەمان شکاندوە.

- نەوەکانی کاوێساغا -

کاوێس چوار کوری لەپاش بەجێ ماوە کە ئەمانن:-

1 - ئەحمەد کاوێس: خانەنشینەو لە هەولێر نیشتە جێ بووە.

2 - محەمەد کاوێس: خانە نشینەو لە شەقڵاوە نیشتە جێیە.

3 - عەبدوڵلا کاوێس: خانەنشینەو لە هەولێر نیشتە جێیە.

4 - جەمیل کاوێس: کاسبەو لە شەقڵاوە نیشتە جێیە.

بەرهەمەکانی کاوێس ئاغای نەمر

1 - لاوك:-

1 - دەهەرێ
2 - دەخالۆ
3 خێلیدۆ
4 - عەرەبێ
5 دۆتمام
6 - بیلمەز
7 - لاوکۆ
8 - لاوکۆ بەکەلێ کاش خانێ سەرکەتم
9 - میر پەنجۆ
10 - بابێ عەبدول کەریم
11 - یارێ
12 دەلال
13 - شێخ مەحمودی نەمر
14 - بەلێ هەی لۆلۆ
15 - بەلێ دیلبەر
16 - لۆلۆ سوارۆ
17 - سەودالی
18 - ئەسمەر
19 - ئەی لێ زالمێ
20 - بێریوانێ
21 - یار گوندۆ
22 - نەزانێ
23 - لاوکێ سموقی
24 - لێلێ پەیانۆ

25 ـ ئیسماعیل خانی شکاك
26 ـ گەنج خەلیل
27 ـ میوانۆ
28 ـ فەیزۆ
29 ـ کۆچەری
30 ـ جەوێ
31 ـ گەورێ
32 ـ مەلیکۆ
33 ـ سەگڤانۆ
34 ـ حەسەنێ والیکی
35 ـ شەرێ تورك و یۆنان
36 ـ عبدول مجید لەسەرێ مەیدانێ
37 ـ غمزالم
38 ـ ئەو شەو شەوە

2 ـ بەستە:ـ

1 ـ مامر مامر
2 ـ کاروانە
3 ـ نارێ
4 ـ هەی دۆت
5 ـ گۆزەلێ
6 لۆرکە

3 ـ حەیران:ـ

1 ـ ئەمن دەرێم سەردەمەکی راوچی بوم.
2 ـ نادری بە من نادری
3 ـ حەیران لە دۆرێ لە دۆرێ خۆشاوێ.

سەرچاوەکان

1 ـ گۆڤاری هیوا ژمارە 12 حوزیرانی 1958 ل77. جمال بابان.
2 ـ رۆشنبیری نوێ ژمارە ـ 32 1974/10/1 ل8 محمد توفیق ووردی.
3 ـ كردستان خلال الحرب العلمية الاولى. د.كمال مظهر
4 ـ بیری نوێ ژمارە 310 ـ 1978/10/7
5 ـ حاج محمود پەرێ هەرکی تەمن 90 ساڵ لە ناوچەی کەلەك جێ نشینە.
6 ـ مجیدئاغا کوری قورشید ئاغای هەرکی
7 ـ مجید نعمت خان هەرکی
8 ـ سلیمان بەگ کوری بایز بەگی شەقلاوە
9 ـ عزیزخان کوری فەتاح ئاغای هەرکی
10 ـ حاج نازی فاضل نعمت خان هەرکی
11 ـ مامۆستا بەگوك عزیز
12 ـ ملاحسن صالح خۆشناو
13 ـ باپیر ئەفندی (عرووس)
14 أحمد کاوێس ئاغا
15 ـ محمد کاوێس ئاغا
16 ـ وێردۆی جۆتیار
17 ـ محمد مولود (مەم)
18 ـ محمد علی فلەییح
19 ـ انور محمد نەورۆز رواندوزی
20 ـ مظهر محمد نەورۆز رواندوزی
21 ـ حسین سلیم خان رواندوزی
22 ـ سیف الدین سعدی ئاغا کۆیی
23 ـ باقی دروێش قادر کۆیی
24 ـ بکر أیوب قاسم

25 ـ سوپاسێکی گەرمی هاورێم کاك محمود زامدار دەکەم بۆ یارمەتیدانە تایبەتیەکەی.

سەرنج

سەرلەبەری لاوك و بەستەو حەیرانەکانی کاوێساغام کۆکردۆتەوەو ئامادەی چاپن.